Patrik Meletios Metaksakis
ve
İstanbul Rum / Ortodoks Patrikhanesi
(1921–1923)

Ramazan Erhan Güllü

ÖTÜKEN

Ramazan Erhan Güllü; 1981 yılında Gaziantep'te doğdu. İlk ve orta öğrenimini Gaziantep'te tamamladı. 2004 yılında Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2006 yılında İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisans eğitimini, 2009 yılında "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gaziantep Ermenileri" başlıklı teziyle tamamladı. Bu tez 2010 yılında "Antep Ermenileri: Sosyal, Siyasi ve Kültürel Hayat" başlığıyla yayımlandı. 2009 yılında yine aynı anabilim dalında doktora eğitimine başladı. Doktora çalışmasını 2013 yılında "Ermeni Sorununun Ortaya Çıkış ve Gelişim Sürecinde İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin Tutumu (1878-1923)" başlıklı teziyle tamamladı. Doktora tezinin genişletilmiş hâli 2015 yılında "Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)" başlığıyla Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlandı. 2010 yılında doktora çalışmalarına devam ettiği İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi oldu. Hâlen aynı anabilim dalında Yard. Doç. Dr. unvanıyla öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Bu eserimi gurbet İstanbul'umda bana yuvasını açan,
varlığıyla her zaman güç veren ve bu eserin yazım çalışmaları sırasında
Hakk'ın rahmetine kavuşan
kıymetli büyüğüm merhum Zeki Koçaslan'ın
aziz ruhuna ithaf ediyorum.
Rabbim mekânını cennet, makamını muallâ eylesin.

İçindekiler

Önsöz 15
Giriş 17

Birinci Bölüm
Osmanlı Devleti İdâresinde Patrikhane

1.1. İstanbul'un Fethi Sonrası Rum Milleti 23
1.1.a. İstanbul'un Fethi ve Patrikhane 23
1.1.b. Millet Sistemi ve Patrikhane 28
1.1.c. Rum Aristokrasisi – Fenerli Beyler ve Patrikhane 32
1.1.d. Yunan İsyanı, Patrikhane ve Yunanistan 36
1.2. Tanzimat Reformları ve Rum Milleti'nde Değişim 44
1.3. II. Abdülhamit Döneminde Patrikhane 50
1.4. Meşrutiyet'in Yeniden İlânı ve Patrikhane 55
1.5. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Savaş Sırasında Hükûmet – Patrikhane İlişkileri 59
1.6. Mütareke Döneminde Patrikhane 64
1.6.a. Yunanistan İç Siyasetindeki Gelişmelerin Patrikhaneye Etkisi 64
1.6.b. Mondros Mütarekesi'nin İmzalanması Sonrası Patrikhane 66
1.6.c. Batı Anadolu'da Yunan İşgali Sonrası Patrikhane 68
1.6.d. Yunanlıların Anadolu'daki Durumu ve Patrik Vekili Nikola 74

İkinci Bölüm
Meletios Metaksakis'in Patrik Seçilişi

2.1. Patriklik Öncesi Hayatı 79
2.2. Patrik Seçilmesi ve İstanbul'a Gelişi 88
2.2.a. Seçim Öncesi Yaşanan Tartışmalar 88
2.2.b. Seçimin Yapılması ve Meletios'un Patrik Seçilmesi 92
2.2.c. Seçime Karşı Yunanistan'ın Tavrı 95
2.3. İstanbul Hükûmetinin Seçime Karşı Tavrı 102
2.4. Seçim Sonrası Patrikhane 106
2.5. Meletios'un Atina'daki Yargılanması ve Cezalandırılması 115
2.6. Amerika'dan İstanbul'a Yolculuk 117

Üçüncü Bölüm
Patriklik Görevine Başlaması ve İlk Faaliyetleri

3.1. İstanbul'a Gelişi ve İlk Faaliyetleri 129
3.1.a. İstanbul'a Gelişi ve İlk Beyânları 129
3.1.b. Osmanlı Hükûmeti ile İlişkiler 132
3.1.c. Anadolu'daki Durum Hakkındaki Görüşleri 136
3.2. Yunanistan'la İlişkileri Düzeltmeye Yönelik Çalışmalar 140
3.2.a. Meletios'un Kral Konstantin Karşıtı Söylemleri 140
3.2.b. Muhalif Metropolitlerle İmzalanan Protokol 141
3.2.c. Yunanistan'ın Meseleye Yaklaşımı ve Uyumsuzluğun Devamı 144
3.3. Yunan Ordusu Lehine Faaliyetleri 148
3.4. 'Hristiyân Birliği' Kurma Çabaları 155
3.5. Yunanistan'daki Gelişmeler, Batı Anadolu'da Muhtâriyet İlânı Ve Patrikhane 161
3.6. Türk Ortodoks Patrikhanesi ve Meletios 170
3.7. Yunan Ordusunun Yenilgisi Karşısında Meletios 181
3.7.a. Yunanistan'da "İhtilal Komitesi" Yönetimi ve Patrikhane 181
3.7.b. Patriklikten İstifası İle İlgili İlk Tartışmalar 182
3.7.c. Yunan Ordusunun Yenilgisi Sonrası Beyânları 185
3.7.d. Rum Göçü Karşısındaki Tavrı 191

Dördüncü Bölüm
Lozan konferansı'nda patrikhane ile ilgili tartışmalar ve meletios

4.1. Konferans'ın Başlaması ve Patrikhane'nin İstanbul'dan Çıkarılması Talebi 197
4.1.a. Lozan'da Türk ve Yunan Heyetleri 197
4.1.b. Türkiye'nin Patrikhane'nin Ülkeden Çıkarılması Talebi 198
4.1.c. Türkiye'nin Teklifi Karşısında Yunanistan ve Müttefik Heyetleri 202
4.2. Meletios'un Değişen Tutumu: Türklerle Yakınlaşma Çabaları 207
4.3. Patrikhane'nin Gönderilmesi Talebine Türk Kamuoyunun Yaklaşımı 217
4.4. Türk Heyetinin Patrikhane'nin Gönderilmesi Teklifini Geri Çekmesi ve Türk Kamuoyu 223
4.5. Meletios'un Yeni Hedefi: İstanbul'dan Ayrılmamak 231
4.6. Meletios'a Patrikhane'de Yapılan Saldırı 236

4.6.a. Saldırının Gerçekleştirilmesi....236
4.6.b. Saldırıdan Dolayı Türk Polisinin Suçlanması....241
4.6.c. Saldırı Hakkında Türk Kamuoyunun Tavrı....243
4.6.d. Saldırı Sonrası Meletios Yanlıları ve Patrikhane'nin Tavırları....249
4.7. Damyanos Damyanidis – Patrik Meletios Kavgasının Devamı....255

Beşinci Bölüm
Meletios'un Türkiye'den Ayrılışı ve Patrikhane

5.1. Patriklikten İstifası ve İstanbul'u Terk Edişi....269
5.1.a. Venizelos'un Kesin Tavrı....269
5.1.b. Meletios'un Gidişi İle İlgili Görüşler ve Gitme Kararı....273
5.2. Gidişi Hakkında Meletios'un Beyânları....279
5.3. Meletios'un Beyânları ve Gidişi Karşısında Türk Kamuoyu....283
5.4. İstanbul'dan Ayrılışı....288
5.5. İstanbul'dan Ayrılışı Sonrası Meletios....297
5.6. Patrikhane'nin Hükûmetle Temas Çabaları....300
5.7. Meletios Sonrası Patrikhane İdaresinde Değişim ve Yeni Patrik Seçimi....306

Sonuç....314
Kaynakça....318

Ekler / 339

Dizin....431

KISALTMALAR

A.B.D.:	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
a.g.t.:	Adı geçen tez
A.T.B.D.:	Askerî Tarih Belgeleri Dergisi
B.:	Bölüm
BCA.:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO.:	Bâb-ı Âlî Evrak Odası
Bkz.:	Bakınız
BOA.:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.:	Çeviren
DH.EO.:	Dâhiliye Nezâreti Evrak Odası
DH.EUM.AYŞ.:	Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi
DH.İ.UM.:	Dâhiliye Nezâreti İdâre-i Umûmiye Müdüriyeti
DH.İ.UM.EK.:	Dâhiliye Nezâreti İdâre-i Umûmiye Müdüriyeti Belgeleri Ekleri
DH.KMS.:	Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
DİA.:	Diyânet İslâm Ansiklopedisi
F.O.:	Foreign Office
HR.HMŞ.İŞO.:	Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Belgeleri
HR.İM.:	Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı Belgeleri
HR.SYS.:	Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım
K.:	Klasör
Krş.:	Karşılaştırınız
MV.:	Meclis-i Vükelâ Mazbataları
nr.:	Numara
T.İ.T.E.:	Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
TNA.:	The National Archives
T.T.K.:	Türk Tarih Kurumu
vb.:	ve benzeri
vd.:	ve devamı
ve dğ.:	ve diğerleri
vs.:	ve sâire
Y.E.E.:	Yıldız Esas Evrakı Belgeleri

Önsöz

Bu eserle ilgili ilk çalışmalarım, 2013 yılında tamamladığım "Ermeni Sorununun Ortaya Çıkış ve Gelişim Sürecinde İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin Tutumu (1878-1923)" başlıklı doktora tezimin yazımı sırasında başlamıştı. Ermeni Patrikhanesi'nin, özellikle Mondros Mütarekesi sonrası, Rum Patrikhanesi ile ilişkileri üzerinde çalışırken, 1921 yılı sonlarında İstanbul Rum Patrikliği'ne seçilen Meletios Metaksakis ilginç bir figür olarak dikkatimi çekmişti. Bir yandan Ermeni ve Rum patrikhaneleri arasındaki ilişkiyi incelemeye devam ederken, bir yandan da doğrudan Rumlarla ilgili bazı meselelere, özellikle de Meletios ve patriklik dönemine ait olaylara daha yakından bakabilme fırsatım oldu ve konuyla ilgili belge ve kaynakları toplamaya başladım. Öncelikle doktora tez çalışmamın devam ediyor olması, diğer yandan araya giren farklı uğraşlar sebebiyle, Meletios üzerine yaptığım bu çalışmanın tamamlanması beş yıldan fazla bir sürede gerçekleşti. Çalışmanın uzun bir zamana yayılması eserin ortaya çıkışını geciktirse de, konunun birçok yönünü daha ayrıntılı inceleyebilme fırsatı da sağladı.

İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin başında bulunmuş Meletios Metaksakis gibi bir ismin biyografisi çerçevesinde patrikhanenin faaliyetlerini yazmaya çalışmanın, patrikhanenin yakın dönemdeki genel tavrını anlayabilmede önemli göstergelere sahip olduğu kanaatindeyim. Kitleleri peşinden sürükleme gücüne sahip olan dinî bir kurumun liderliğini yapan kişinin siyasî tavrı, doğal olarak zamanla peşindeki tüm insanların ortak tavrına dönüşmektedir. Mütareke dönemi gibi önemli dönüşümlerin yaşandığı bir zaman diliminde görev yapan Meletios, sadece bu açıdan dahi ayrıntılı olarak incelenmesi gereken bir isimdir. Benzer olarak, mütareke dönemi veya öncesinde görev yapan diğer Rum patrikleri (ya da Ermeni ve Yahudi dinî liderleri) hakkında yapılacak biyografik çalışmaların da, tarihî sürecin anlaşılmasında önemli katkılar sunacağı şüphesizdir.

Buna bağlı olarak, bu çalışmanın mütareke ve Millî Mücadele dönemi çalışmalarına küçük de olsa katkıda bulunacağını ümit ediyorum. Uzun süren çalışmam boyunca her konudaki yardım ve desteklerinden dolayı kıymetli hocalarım Prof. Dr. Cezmi Eraslan, Prof. Dr. Mustafa Budak, Prof. Dr. Halil Bal, Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu ve Doç. Dr. Muhammet Erat beylere şükran ve teşekkür borçluyum. Sadece akademik çalışmalarımda değil, hayatımın her safhasında desteğini esirgemeyen, benim için insanî, ilmî ve fikrî -her anlamda- örnek insan olan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Fatih Mehmet Sancaktar'a ve çalışmam boyunca yaptıkları katkılarla birlikte, yine hayatımın her safhasında destek ve ilgileriyle yanımda bulunan kıymetli ağabeylerim Doç. Dr. Abdurrahman Bozkurt ve Yrd. Doç. Dr. Bülent Yıldırım'a minnettarım; haklarını ödeyebilmem kolay değil. İlmî katkıları yanında, yine maddî-manevî her mânâda sürekli yanımda olan ve desteklerini hep hissettiğim hocalarım/ağabeylerim Prof. Dr. Recep Karacakaya, Doç. Dr. Bülent Bakar, Yrd. Doç. Dr. Kürşad Karacagil ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait Türkhan'a; yayım öncesi metni okuyarak önerileriyle çalışmanın olgunlaşmasını sağlayan Yrd. Doç. Dr. Nilüfer Erdem, Yrd. Doç. Dr. Esra Özsüer ve metin üzerinde gerçekten ciddi bir mesai harcayan dostlarım Dr. Murat Aydoğdu ve Dr. Saim Çağrı Kocakaplan'a; Fransızca belge ve kaynakların tercümesi için Nagihan Ebru Cambaz'a; birçok konudaki destekleri için Doç. Dr. Burcu Kurt, Yrd. Doç. Dr. İsmail Yaşayanlar, Yrd. Doç. Dr. Murat Özata, Aydın Çakmak, Ertuğrul Dalmış, Hakan Engin, Barış Celep ve Yunus Bor'a ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Ayrıca kitabın hazırlık aşaması boyunca birçok konuda bana güç veren ve kaynak temininden metnin son şeklinin verilişine kadar her aşamada -bazen onları fazlaca bunalttığımı farketsem de- sabırla yanımda bulunan arkadaşlarım Arş. Gör. Umut Dere, Murat Öztabak, Mehmet Ekrem Göl, Serhat Güney ve Merve Beşikcioğlu'na da hassaten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, yine yayın öncesi metni okuyarak değerlendiren Türk Ocakları İstanbul Şubesi Başkanı saygıdeğer büyüğüm ve hocam Dr. Cezmi Bayram'a, eserin okuyucuyla buluşmasını sağlayan Ötüken Yayınevi'ne, yayınevinin kıymetli editörleri Kadir Yılmaz ve yayın öncesi metin üzerinde ciddi bir mesai harcayan Ayşegül Büşra Çalık'a çok teşekkür ederim.

Fatih-İstanbul, Mart 2017
Ramazan Erhan GÜLLÜ

Giriş

İstanbul Rum Patrikhanesi, özellikle "ekümeniklik" iddiaları dolayısıyla sıkça tarih ve siyaset tartışmalarına konu olmaktadır. Patrikhane'nin, yüzyıllardır Ortodoks dünyasına kabul ettirmeye çalıştığı ve kendisini tüm Ortodokslar üzerinde en üst dinî otorite olarak tanımlaması anlamına gelen bu iddia, Türkiye tarafından reddedilmekte ve Devlet, Patrikhanenin dinî otoritesini sadece ülke sınırlarıyla kayıtlı kabul etmektedir. Dolayısıyla Patrikhane'nin statüsü ve buna bağlı olarak da Heybeliada Ruhban Okulu'nun faaliyete başlaması gibi meseleler canlılığını korumaktadır.

Gerek ekümeniklik meselesinin gerekse Rumlarla ilgili tartışılmaya devam eden başka meselelerin gündeme geldiği her defa, Patrikhane'nin mütareke dönemindeki tutumu ve faaliyetleri de ister istemez bahis konusu olmaktadır. Bu tartışmaları çoğu zaman güncel siyasî kaygılar şekillendirse de, taraflar referanslarını tarihten almakta ve haklılıklarını, yakın tarihin belli dönemlerine yaptıkları atıflarla ortaya koyma çabasına girmektedirler. Patrikhane ve Rumlar açısından, Osmanlı Hükûmeti'nin Birinci Dünya Savaşı öncesinde izlediği kimi politikaların yanında, savaş sırasındaki "sevk ve iskân" uygulaması da devletin Rumlara karşı tavrının en somut göstergesidir. Sonraki süreçte yaşananlar ise, Rumların bu yapılanlara karşı tepkilerinin tezahüründen ibarettir. Bu görüşe göre; aslında Rumlar devletle çatışmalı bir sürece girmek istememişler, ancak kendilerine yönelik ayrımcı hatta yok etmeye yönelik politikalar onları tavır almaya zorlamıştır. Türk tarafının yaklaşımı ise söz konusu uygulamaların, dönemin Osmanlı hükûmetleri tarafından, Rumların devlet aleyhine yürüttüğü faaliyetlerin zorunlu bir sonucu olarak gerçekleştirildiği şeklindedir. Buna göre, ayrılıkçı fikirlere sahip Rumların faaliyetleri Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda düşmanla işbirliğine kadar varmış, bu fikirleri destekleyen Rumların sayısındaki sürekli artış da devleti sert önlemler almaya zorlamıştır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından güç ve otoritesini iyiden iyiye yitiren Osmanlı Devleti'ne karşı Patrikhane'nin takındığı tavır da, devletin aldığı bu önlemlerin yerindeliğini açıkça ortaya koymaktadır. Mütareke sonrasında Osmanlı Devleti ile açıktan çatışma içine giren, Yunan ordusunu destekleyen, Osmanlı Devleti'ne ait bir kurum olmadığını ilân eden Patrikhane ve onunla birlikte hareket eden Rumlar, savaş sırasında da aslında farklı düşüncelere sahip değillerdi ve harekete geçmek için fırsat beklemekteydiler. Eğer savaş sırasında söz konusu önlemler alınmamış olsa idi, mütareke sonrası yaşananlar muhtemelen savaş sırasında yaşanacak ve zaten çok zor durumda bulunan devlet daha da kötü bir tabloyla karşı karşıya

kalacaktı. Mütareke dönemi, Rumların sahip olduğu fikir ve eğilimleri bütün çıplaklığıyla göz önüne sermişti ve ileride benzer koşullar meydana geldiğinde aynı şeylerin yaşanacağına kuşku yoktu.

Bu yaklaşımlar göstermektedir ki, Cumhuriyet döneminde Türk Devleti ve Türk Milleti tarafından Patrikhane'ye ve Rumlara karşı diri tutulan güvensizliğin temelinde -çok büyük oranda- mütareke döneminde yaşanan olaylar yatmaktadır. Mütarekenin imzalanmasından Meletios Metaksakis'in patrik seçildiği 1921 yılı sonlarına kadar patriklik makamı boş kalmış ve patrikhane işleri "vekâleten" idare edilmişti. Bu dönemde, Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos Patrikhane'yi istediği şekilde yönlendirebilmekteydi. Venizelos'un adayı olarak seçime giren ve kazanan Meletios Metaksakis'in yaklaşık bir buçuk yıl süren patriklik dönemi ise, Patrikhane'nin mütareke dönemi boyunca sergilediği Türkiye aleyhtarı tutumun en radikal uygulamalarına sahne olmuştu.

Venizelos'un ısrarla patriklik makamına Meletios'u getirmek için uğraşmasının nedeni de zaten, Meletios'un bu uygulamaları icra edebilecek ve en önemlisi de Venizelos'a sâdık bir ruhanî olarak bilinmesiydi. Her ikisi de Giritli olan Venizelos ile Meletios'un yıllar öncesine dayanan dostlukları ve benzer siyasî tavırlara sahip olmaları, aralarında uzun yıllar devam edecek olan siyasî ve ideolojik bir birliktelik sağlamıştı. Meletios, kendisine olan sadâkati ve yakınlığı ile birlikte Kilise içindeki reformist tavrı, Hristiyanlar arasında birlik kurma arzusu, İngiliz yanlılığı ve en önemlisi Yunan milliyetçiliğine bağlılığı gibi sebeplerle, mütareke döneminde Venizelos tarafından İstanbul Rum Patriği olarak desteklenebilecek en güvenilir aday konumundaydı. Venizelos bunun için ciddi uğraşlar vermek zorunda kalsa da, sonunda Meletios'u patrik seçtirmeyi başaracaktı.

Mütareke ile birlikte zaten devletle ilişkisini sonlandırmış ve bağımsız bir kurum gibi hareket etmeye başlamış olan Patrikhane'nin başına Meletios'un getirilmesi, Venizelos yanlısı Rumlar arasında Türkiye'ye karşı bir "zafer" kazanılmış hissiyâtı uyandırmıştı. Kendilerince idârî alanda kazanılan bu "zafer", Yunan ordusunun Anadolu'daki çabasıyla kazanılacak siyasî ve askerî zaferle bütünlenecek ve patrikhane her alanda kazanılmış zaferlerin bileşkesi olan nihai zaferin ortağı ve kurumsal kahramanlarının en önde gelenlerinden birisi olacaktı. Ancak Patrikhane'yi bekleyen şey, Yunan ordusunun zaferine değil hezimetine ortak olmaktı. Ayrıca bu süreçte Meletios, başta İngiltere olmak üzere Batılı devletlerin desteğini elde tutabilmek için ciddi çabalar harcayacak, Türkiye'nin içinde bulunduğu olumsuz şartları kendi lehlerine kullanabilecek birçok yola başvuracaktı.

Bu çalışmanın odaklanacağı noktalar, Meletios Metaksakis'in patrik olduğu dönemdeki dinî/siyasî faaliyetlerinin yanısıra, Lozan Antlaşması öncesi Patrikhane ve İstanbul Rumlarının Bâb-ı Âlî, Ankara Hükûmeti ve Müslüman ahali ile ilişkileri olacaktır. Bu bağlamda, Yunanistan'daki iç siyasî gelişmelerin ve özellikle de Kralcı-Venizeloscu ayrışmasının Patrikhaneye, Türkiye Rumlarına ve genel anlamda Türkiye'deki sürece etkisi üzerinde de durulacaktır.

Türkçe literatürde, söz konusu dönem içerisinde Patrikhane'nin faaliyetlerini inceleyen birçok akademik çalışma mevcuttur. Doğal olarak, Meletios'un patrik olduğu dönemde yaşanan olaylara da yer veren bu çalışmalar meselenin açıklığa kavuşması adına literatüre önemli katkılar sağladığı gibi, bizim çalışmamız için de yol gösterici oldu. Genel anlamda Patrikhane'nin siyasî faaliyetlerini ele alan eserlerin başında Adnan Sofuoğlu'nun *Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri* isimli çalışması gelmektedir. Adnan Sofuoğlu ve Seyfi Yıldırım, 2010 yılında aynı konuyla ilgili *Siyasî Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi* isimli daha kapsamlı bir eser daha yayımlamışlardır.

Patrikhanenin mütareke dönemindeki faaliyetlerini de ele alan, alanında ilk olduğu gibi önemli de sayılması gereken geniş kapsamlı bir çalışma Bülent Atalay tarafından yapılmıştır. Temelini Atalay'ın doktora tezinin teşkil ettiği *Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)* isimli eser 2001 yılında yayımlanmıştır. Eserde, patrikhanenin 1908 yılında anayasanın yeniden yürürlüğe girmesinden Lozan sonrası sürece kadar olan siyasî faaliyetleri incelenmektedir. Konuyla ilgili bir başka önemli çalışma da, Hülya Toker'in yine doktora tezi olarak hazırladığı ve mütareke döneminde İstanbul Rumları ve Patrikhane üzerine odaklanan *Mütareke Döneminde İstanbul Rumları* isimli 2006 tarihli eseridir.

Diğer yandan, şimdiye kadar -bu eserde hedeflenen şekilde- mütareke döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi'nin pozisyonu ve faaliyetlerini, Patrik Meletios'u biyografik bir yaklaşımla merkeze alarak ortaya koymaya çalışan bir eser kaleme alınmamıştır. Fakat Meletios'un patriklik yaptığı dönemdeki farklı hadiselere odaklanan makaleler mevcuttur. Uğur Üçüncü'nün, Meletios'un İstanbul'dan ayrılışı ve Büyük Taarruz dönemindeki faaliyetlerini incelediği iki makalesi bunlar arasındadır. Milli Mücadele ve sonrası hakkında Yunan kaynaklarını esas alarak dikkat çekici çalışmalar yapan Nilüfer Erdem'in, Meletios'un Lozan görüşmeleri esnasındaki tutumuyla ilgili makalesi de bu konuda diğer bir önemli çalışmadır.

Zikrettiğimiz bu çalışmaların yanısıra, konumuza doğrudan ya da dolaylı katkı sağlayacak pek çok başka akademik yayından da, olayların takibi ve

mevzuların detaylandırılmasında yararlandık. Yayımlanmış çalışmalar dışında, farklı arşivlerden istifade ederek {Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İngiliz Devlet Arşivi (TNA), Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) ve Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)}, konuyla ilgisi olduğunu tespit ettiğimiz belgeleri de değerlendirdik. Ayrıca dönemin Türk basınında yer alan haber, yazı ve röportajlar da çalışmaya dâhil edildi.

Osmanlı belgeleri ve Türk basınından yapılan birebir alıntılarda Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*'ındaki yazım şekillerini esas aldık. Belgelerden günümüz Türkçesine aktararak yaptığımız alıntılar için köşeli parantez -{}- kullandık.

Çalışma beş bölüm olarak hazırlandı. Birinci bölümde; *Osmanlı Devleti İdâresinde Patrikhane* başlığı altında, İstanbul'un fethinden Meletios'un patrik seçilişine kadar Rum Milleti ve Patrikhane'nin yapısı, devlet ve Müslüman ahaliyle ilişkileri/problemleri ana hatlarıyla incelenmeye çalışıldı. *Meletios Metaksakis'in Patrik Seçilişi* başlıklı ikinci bölümde; Meletios'un patriklik öncesi hayatı, seçim süreci ve yeni patriğin Amerika'dan İstanbul'a gelişi ele alındı. İstanbul'a geldikten sonra yürütmeye başladığı çalışmalar, Yunanistan'la ve Anadolu'daki Yunan işgal ordusuyla ilişkileri, İstanbul ve Ankara hükûmetlerine karşı tutumu, Ankara Hükûmeti'nin Meletios'a karşı tavır ve faaliyetleri ise *Patriklik Görevine Başlaması ve İlk Faaliyetleri* başlığı altında üçüncü bölümde incelendi. *Lozan Konferansında Patrikhane ile İlgili Tartışmalar ve Meletios* başlığını taşıyan dördüncü bölümde ise, Yunan ordusunun Anadolu'da uğradığı yenilgi ve ardından Lozan'da toplanan barış konferansında Patrikhane ve Meletios ile ilgili tartışmaların yanısıra, Meletios'un önceki döneme göre farklılaşan tutumu üzerine yoğunlaşıldı. Rumlar arasında patriğe yönelen ve zamanla şiddete varan tepkiler, Meletios'un Venizelos'la arasının açılması gibi hususlar da aynı bölüm içerisinde değerlendirildi. Beşinci ve son bölümde de *Meletios'un Türkiye'den Ayrılışı ve Patrikhane* başlığı altında Lozan Antlaşması'nın imzalanması öncesinde Meletios'un Türkiye'den ayrılış süreci ve Meletios'un gidişinin ardından Patrikhane'de yaşanan olaylar üzerinde duruldu.

Ayrıca çalışmanın sonuna -oldukça geniş olarak değerlendirilebilecek- bir 'ekler' kısmı ilâve ettik. Bu kısımda, Meletios'un patrik seçilişinden Türkiye'den ayrılışına kadarki süreçte, kendisi veya Patrikhane hakkında Türk basınında yer alan ve metin içerisinde değerlendirilen bazı yazıların yanısıra, yine bu dönemde Meletios ile yapılmış -ulaşabildiğimiz- mülâkatların tamamının gazete metinleri, transkripsiyonları yapılarak tam metin olarak verildi.

Birinci Bölüm
Osmanlı Devleti İdâresinde Patrikhane

1.1. İstanbul'un Fethi Sonrası Rum Milleti

1.1.a. İstanbul'un Fethi ve Patrikhane

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin dinî/idarî yapılanmalarının sistemli hale getirilmesi, Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethi sonrası gerçekleşmişti. Fatih, öncelikli olarak şehrin yeniden canlı bir hayata kavuşması için uğraşmış, bunu sağlayabilmek için de şehirde yaşayan Rumlarla yakın ve samimi ilişkiler kurmak istemişti. Bu yönde ilk faaliyet olarak da, fetih sonrası şehirden kaçan Rumların tekrar şehre dönebilecekleri ve evleri işgal edilmiş olanlara yeni ev verileceği ilân edilmişti[1].

Yine fetihten bir müddet sonra Fatih Sultan Mehmet, Ortodoksların dinî hayatlarını kurumsal olarak da sürdürmelerini sağlayacak bir uygulamaya giderek, Georgios Kurtesis Scholarius'un "Gennadios" adıyla patrik, -dolayısıyla da- ülkedeki tüm Ortodoksların sivil ve rûhânî önderi olarak seçilmesini sağlamıştı. Böylece Sultan, Gennadios'u Ortodokslar üzerinde hem dinî hem sivil olarak en büyük otorite haline getirmiş oluyordu[2]. Ayrıca patriklik merkezi olarak da Bizans döneminde Ayasofya'dan sonra ikinci büyük ve kutsal mabet kabul edilen Havariyyun Kilisesi kullanılacaktı (Havariyyun Kilisesi, şu anda Fatih Camii'nin olduğu yerde bulunmaktaydı. Bir süre sonra Kilise yıkılarak yerine camii inşa edilmişti.). 1455 yılında ise Gennadios'un isteğiyle patriklik merkezi Havariyyun Kilisesi'nden Pammakaristos Kilisesi'ne taşınmıştı[3].

---

1 Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, (Çeviren: Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2015, s. 213.

2 Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt: 1, Gaziler İmparatorluğu – Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü 1280-1808*, (Çeviren: Mehmet Harmancı), İstanbul 2004, s. 85.; M. Süreyya Şahin, *Türkiye'deki Patrikhaneler*, İstanbul 2003, s. 20-21.; Robert Mantran, *a.g.e.*, s. 214.; Theodore Papadopoullos, "Orthodox Church and Civil Authority", *Journal of Contemporary History*, Vol: 2, No.: 4, October 1967, pp. 201-202.; Seyfi Yıldırım – Adnan Sofuoğlu, *Siyasî Faaliyetleriyle Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi*, Ankara 2010, s. 11-13.

3 Eremya Çelebi Kömürcüyan, *İstanbul Tarihi – XVII. Asırda İstanbul*, (Tercüme ve Tahşiye Eden: Hrand D. Andreasyan), İstanbul 1952, s. 177.

Pammakaristos Kilisesi de yine Fatih bölgesinde, Çarşamba semtinde bulunan şu anki Fethiye Camii'nin olduğu yerdi. 16. yüzyıl ortalarına kadar (yaklaşık 130 yıl) Pammakaristos Kilisesi'nde bulunmaya devam eden patriklik merkezi, 1586 yılında Şeyhülislâm Çivizâde Mehmet Efendi'nin fetvasıyla kilisenin "Fethiye Camii" adıyla camiye çevrilmesi sonrası, Fener semti civarındaki "Eflak Konağı Kilisesi"ne taşınmıştı. 1597'de Balat'ta yer alan "Aya Dimitri Kilisesi"ne taşınan patriklik, 1602 yılında -günümüze kadar faaliyetlerini devam ettireceği- Fener'deki Aya Yorgi (Agios Georgios) Kilisesi'ne taşınmıştı. Yine bu tarihten itibaren de bulunduğu semt dolayısıyla Patrikhane, "Fener Rum Patrikhanesi" olarak anılmaya başlanacaktı[4].

Fetih sonrası Gennadios'un patrikliğe getirilmesi, Fatih'in Patrikhane'yle ilgili siyasetindeki belirleyici unsurların da anlaşılmasını sağlıyordu. Sultan en temelde, siyasî gücünü artırmak maksadıyla, Ortodokslar'ın Katolik Batı ile ortak hareket etmelerini engellemek istiyordu. Patrikhane aracılığıyla Ortodoksların yönetim ve faaliyetlerinde söz sahibi bir duruma ulaşacaktı. Gennadios, döneminin önemli teolog, hukukçu ve felsefecilerinden birisi olarak kabul edilmekteydi. Aynı zamanda Bizans'ın son dönemlerinde uygulanmaya çalışılan ve dönemin en yoğun tartışmalarından olan Katolik Batı (Roma) ile birleşme düşüncesine muhalif olanların da lideri konumundaydı. İstanbul'un fethinden kısa zaman önce, bu konuda Bizans İmparatoru ile yaşadığı görüş ayrılığı dolayısıyla yürüttüğü çeşitli vazifelerden ayrılarak bir anlamda inzivaya çekilmiş ve bu sırada din adamı olarak rahip unvanı almıştı. Fetih sonrası patrik olarak seçilmesi, Gennadios ve taraftarlarınca Ortodoksların Katolik tehdidinden kurtulması ve cemaatlerini kendi itikadlarınca yönetebilmeleri anlamına geliyordu. Katoliklerle birleşme düşüncesi bu sayede ortadan kalkmıştı. Onların nazarında, bunu sağlayan, kendi inançlarınca "kâfir" bir padişah da olsa, o padişaha itaat bir zorunluluktu. Böylece Sultan, bir yandan dünya siyaseti gereği Hristiyanların birlikteliğine karşı bir hamle yaparken, diğer yandan patrikhanenin dinî otoritesi ile Ortodoks tebaasının merkezî otoriteye bağlılığını kuvvetlendirmiş oluyordu. Patrikhane de Osmanlı Devleti ve Sultan'ın gücünden yararlanarak, Hristiyan dünyası üzerinde kaybettiği prestijini yeniden kazanmaya çalışacaktı. Bunlara karşılık, Patrikhane'den beklenen en temel husus "devlete sadakat"ti. Bu durumun devlet ve Patrikhane arasında bir anlamda "karşılıklı menfaate dayalı bir ittifak" anlamına geldiği söylenebilir. Zira devlet, ilerleyen dönemlerde hem Ortodoks tebaası ile karşı karşıya kaldığı birçok problemde hem de yeni fethe çıktığı bölgelerin Ortodoks aha-

[4] Levon Panos Dabağyan, *Paylaşılamayan Belde Konstantiniyye*, İstanbul 2005, s. 218.; M. Süreyya Şahin, *Fener Patrikhânesi ve Türkiye*, İstanbul 1996, s. 57-59.

lisini kendisine bağlamada Patrikhane'yi kullanacak, Patrikhane de bu sayede kendisine bağlı toplulukların artacağı düşüncesiyle bu siyasete destek vermeye devam edecekti[5]. Bütün bunlar her iki taraf için de (devlet ve patrikhane) güç ve otoritelerini artırabilmek amacıyla kullanılan yöntemlerdi. Patrikhanenin Osmanlı yönetimini her anlamda haklı ve doğru bulması söz konusu değildi; hatta Patrikhane en baştan itibaren cemaatine Osmanlı yönetiminin "kâfir" ve "yabancı" bir hâkimiyet olduğunu sürekli beyan etmiş, buna bağlı olarak cemaatinin hukukî olarak "mâ-dûn"[6] olduğunu kendisi de kabullenmişti. Hatta Osmanlı döneminde, maruz kaldıkları çeşitli baskı ve tehditler karşısında Ortodokslukların korumak için öldürüldükleri ifade edilen birçok kişi Patrikhane tarafından "şehit" olarak kabul edilmişti. Ancak bütün bunlar, Patrikhane'nin Osmanlı siyasî otoritesinin karşısında yer aldığı anlamına gelmediği gibi, devlete "sâdık" olmadığını da göstermiyordu. Bu duruma aykırı kimi ör-

[5] Paraskevas Konortas, "Tarihi Uzlaşma'dan Entente Cordial'e?: İstanbul Ortodoks Patrikhanesi ile Osmanlı İdaresi Arasında İdeolojik ve Siyasi Amaç Birliği (15. Yüzyıl Ortası – 16. Yüzyıl Sonu)", (Fransızcadan Çeviren: Yaman Aksu), *Tarihî, Siyasi, Dinî ve Hukuki Açıdan Ekümenik Patrikhane*, (Derleyen: Cengiz Aktar), İstanbul 2011, s. 27-69.; G. Georgiades Arnakis, "The Greek Church of Constantinople and the Ottoman Empire", *The Journal of Modern History*, Vol.: 24, No.: 3, September 1952, pp. 235-250.; Steven Runciman, *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*, Cambridge 1968, pp. 165-170. Fatih, fetihten birkaç yıl sonra Gennadios'u ziyaret ederek, kendisinden dinî inanış ve itikadları hakkında bilgi almış, ayrıca patrikten bu hususta kendisine bir risale yazarak iletmesini istemişti. Patrik, Fatih'in istediği risaleyi Grekçe olarak yazmış ve metin, Kadı Ahmet tarafından Türkçe'ye çevrilerek Sultan'a sunulmuştu. 1584 yılında Martin Crusius tarafından patriğin bu risalesinin "Karamanlıca" bir nüshası da yayınlanmıştır. Bu metin aynı zamanda "Karamanlıca" olarak yazılmış en eski metinlerden birisidir. Bu konuda bkz. Aurel Decei, "Patrik II. Gennadios Scholarios'un Fatih Sultan Mehmet İçin Yazdığı Ortodoks İtikadnamesinin Türkçe Metni", *Fatih ve İstanbul*, Cilt: 1, Sayı: 1, İstanbul 1953, s. 99-116.; Fehmi Dinçer, "1584 Yılında Karamanlıca Alfabe ile Yazılmış Bir İtikatname", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (16-19 Kasım 2011) Bildirileri*, Cilt: 3, (Editör: Adem Öger), Nevşehir 2015, s. 173-194.

[6] Osmanlı Türkçesi'nde sözlük anlamıyla "alt", "aşağı derece", "emir itibârıyla aşağıda olan" gibi anlamlara gelen "mâ-dûn" kelimesi, idârî olarak "tâbî olanlar" anlamında da kullanılmaktadır. "Subaltern" ve "subalternity" terimlerinin Türkçe karşılığı olarak da kullanılan "mâ-dûn" kelimesinin, "dışlanan" ve "aşağı öteki" gibi anlamlara geldiği de ifade edilmektedir. Osmanlı toplumunda "mâduniyet" kavramı ve sadece Rumlar ya da gayrimüslimlerin değil, genel olarak yönetimde söz sahibi olmayanların (buradaki tâbirle) "mâ-dûn"ların iktidarla ilişkilerine dair görüşler için bkz. Necmi Erdoğan, "Devleti İdare Etmek: Mâduniyet ve Düzenbazlık", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 83, İstanbul, Kış, 1999-2000, s. 8-31.; Boğaç A. Ergene, "Mâduniyet Okulu, Post-Kolonyal Eleştiri ve Tarihte Bilgi-Özne Sorunu: Osmanlı Tarihçiliği İçin Yeni Dersler mi?", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 83, İstanbul, Kış, 1999-2000, s. 32-47.

nekler görülse de devlet ile Patrikhane arasındaki temel siyaset, yukarıda ifade ettiğimiz ittifak tarzı bir anlayıştı[7].

Özellikle Fatih ve sonrası süreçte durum genel anlamda bu şekildeydi ve hem Batılılaşma hareketlerinin hızlandığı hem de ülke içindeki farklı unsurlarla ilgili etnik problemlerin belirginleşmeye başladığı 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarına kadar bu sistem ana hatlarıyla devam ettirilecekti. Tüm siyasî yapıyı belirleyen esas unsur devletin merkezî otoritesiydi. Burada, Gennadios'un patrikliğe getirilişi sonrası yaşananlarla ilgili olarak literatürde sıklıkla kullanılan, ancak doğruluğu şüpheli olan bir hususu belirtmek gerekir. Buna göre; Gennadios'un patrikliğe seçilmesinden bir süre sonra Fatih, Patrik'e verdiği bir beratla, kendisine ve Patrikhane'ye dinî/idarî anlamda "özerklik" anlamına gelecek birtakım hak ve yetkiler vermişti. Bu beratın aslı bulunmamakta olup, sonraki dönemlerde meydana gelen bir yangında yanarak kaybolduğu iddia edilmektedir. Benzer anlatılar Ermeni Patriği ve Yahudi Hahambaşı için de geçerlidir ve Fatih'in onlara da benzer beratlar vererek kimi imtiyazlar bahşettiği nakledilir. Ancak bu beratlar da -Gennadios'a verilen berat gibi- yanarak yok olmuş ve günümüze ulaşamamıştır. Söz konusu beratlara dâir bu iddialar tatmin edici değildir. Osmanlı bürokrasisi düşünüldüğünde, eğer bu tür beratlar verildi ise, asılları gerçekten yanmış veya kaybolmuş da olsa sûretlerinin mutlaka kayıtlı olması gerekirdi. Hatta kaybolan fermanın yenilenmesi istenebilir veya Fatih'ten sonraki sultanların bu beratları yeniden vermesi sağlanabilirdi. Tüm bunlar göz önüne alındığında, Fatih'in Gennadios'a, -eğer iddialar doğru ise- verdiği teminatların şifahî olarak verildiği söylenebilir. Bunların da "özerklik" veya "otonom bir yapı" anlamına gelecek imtiyazlar olmadığı, hem devletin uygulamalarından hem de aynı dönemde gayrimüslimlerle ilgili olarak hazırlanmış ve günümüze ulaşmış *Galata Zimmîlerine Verilen Ahitname* ve *Metropolit Kanunnamesi* gibi hukukî metinlerin içeriklerinden anlaşılmaktadır. Fatih döneminde sistemleştiği kabul edilen ve sonraki dönemlerde de benzer şekilde devam ettirilen gayrimüslimlerin idaresi ile ilgili siyasetinde Osmanlı Devleti, kendi merkezî otoritesine zarar verecek uygulamaları kabul etmemişti[8].

---

[7] Paraskevas Konortas, *a.g.m.*, s. 61.

[8] M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi – Mit ve Gerçek*, İstanbul 2007, s. 76-83. Konuyla ilgili olarak farklı görüşlerin karşılaştırılmaları için bkz. Bülent Atalay, "Rum Ortodoks (Fener) Patrikhanesi'ne Verildiği Varsayılan İmtiyazlar ve Bugünkü Statüsü", *XIV. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 9 – 13 Eylül 2002, Kongreye Sunulan Bildiriler, II. Cilt, II. Kısım*, Ankara 2005, s. 1413-1440.; Cihan Osmanağaoğlu, *1862 Rum Patrikliği Nizamatı Çerçevesinde Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi*, İstanbul 2010, s. 26-45. (Krş.) G. Georgiades Arnakis, *a.g.m.*, s. 235-250.; Theodore Papadopoullos, *a.g.m.*, s. 201-209.; Steven Runciman, *a.g.e.*, s. 170-185.

Bununla beraber Gennadios'un patrikliğe getirilişi ve devamında devletin Rumlarla kurduğu ilişki, bahsedilen genel anlatı çerçevesinde çoğu zaman oldukça farklı bir sistemin var olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Hatta Dimitri Kitsikis'e göre, Rumların Bizans döneminin sonlarından itibaren Batı'ya ve Roma Kilisesi'ne karşı Türkleri tercih eden genel tutumlarına karşılık Türkler de Rumları her zaman diğer milletlerden farklı tutmuş, hatta "İstanbul'daki patriğe Fatih Sultan Mehmet büyük yetkiler vererek âdeta imparatorluğun yönetimine ortak etmiştir."[9]

Rumların, özellikle 1821 isyanına kadar, devlet nazarında diğer gayrimüslim unsurlara göre daha ön planda olduğu doğru olmakla birlikte, bu durumu "yönetimde ortaklık" şeklinde değerlendirmek doğru değildir. Dimitri Kitsikis ve benzeri kimi Yunanlı/Rum yazarların daha "ılımlı" olarak değerlendirilebilecek bu görüşleriyle birlikte, Fatih ve sonrasında devletin uygulamaları, çoğunlukla Rumlar tarafından, ülkenin geleceği açısından devlet için bir "zorunluluk" şeklinde değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti ülkede hâkimiyetini tam olarak sağlayabilmek için Rumlarla daha yakın ilişkilerde olmalı ve onlardan destek almalıydı. Aksi halde, ne İstanbul'da ne de diğer bölgelerde varlığını uzun yıllar devam ettirmesi mümkün olamayabilirdi. "Yönetimde ortaklık" olarak ifade edilen görüşlerin temelinde de aynı "zorunluluk" vurgusunun yer aldığı söylenebilir. Bu görüşler etrafında gelişen Yunan tarih yazımında "Tourkokratia (Türk hakimiyeti)" olarak geçen, İstanbul'un fethinden 1821 Yunan isyanına (ya da kendi ifadeleriyle bağımsızlık mücadelesine) kadar olan süreç ve dolayısıyla fetih sonrası Fatih'in uygulamaları, büyük oranda Yunan milliyetçiliği çerçevesinde ele alınmıştır[10]. Benzer olarak Gennadios'un patrikliğe getirilişi ve fetih sonrası teşkil edilen sistem de birçok Yunan/Rum tarafından sadece Patrikhane'nin varlığının devamının sağlanması şeklinde değerlendirilmez. Hem Fatih hem de sonraki süreç için Patrikhane'nin varlığının ve Rum tebaanın devletle iyi ilişkilerinin devlet açısından oldukça önemli ve zorunlu olduğu vurgulanır. Örneğin, Fatih'in Gennadios'u Ortodokslar üzerinde bu şekilde yetki sahibi yapması, sonraki dönemlerde kimi Rumlar tarafından, -yine yukarıdaki görüşlerle parelellik gösterir şekilde- halkı yönetememe ve

[9] Dimitri Kitsikis, "20. Asırda Karşılaştırmalı Türk – Yunan Tarihi", (Çeviren: Abdürrahim Dede), *Türk Dünyası Araştırmaları*, Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı: 8, İstanbul, Ekim 1980, s. 107.

[10] Yunan tarih yazımında Osmanlı döneminin ele alınışı hakkında bkz. Peter Topping, "Greek Historical Writing on the Period 1453-1914", *The Journal of Modern History*, Vol.: 33, No.: 2, June 1961, pp. 157-173. Yunan tarihçiliğinin Osmanlı dönemini ele alışı, konuyla ilgili Türkçe arşiv materyalleri ve bu materyallerin Yunan tarihçiliğinde kullanımı hakkında ayrıca bkz. Evangelia Balta, "Yunan Tarihçiliğinde Türkçe Arşiv Materyalleri", *TALİD – Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, İstanbul 2010, s. 793-832.

güçsüzlük ifadesi olarak algılanacaktır. Yorgo L. Zarifi, 19. yüzyılda Rumların Gennadios'a verilen haklara bakışını şöyle anlatır:

> "… Türkiye teokratik bir devletti. Yönetiminin ve yasalarının temeli Kuran'dı. Aynı dine mensup olmayan insanları yönetememeleri ise gayet doğaldı. Çok sayıda yabancı tarihçi, Türklerin bu zayıflığını ve belki de ilgisizliğini dinsel hoşgörü olarak algıladı ve Patrikhane'ye sağlanan imtiyazları sadece Fatih'in, egemenliği altında bulunanlara karşı bir jesti, bir yakınlaşma çabası olarak gördü. Fakat aldatıldılar; çünkü iyice tetkik ettiğimiz takdirde, bu imtiyazların güçsüzlük ifadesinden başka bir şey olmadığını görebiliriz. Herkesten önce Halife Ömer, Kudüs'ü fethettiği zaman bu ihtiyacı anladı ve kutsal şehrin Araplara kan akıtılmadan teslim edilmesinde yardımcı olan Ortodoksların patriğine imtiyazlar verdi. Bu davranış tarzını II. Mehmet, yani Fatih Sultan Mehmet de benimsedi. Alosi'den (İstanbul'un fethi) hemen sonra dönemin patriği Gennadios'u çağırdı ve kendisine Ortodoksların ruhanî ve idarî lideri yetkisini verdi. O günden itibaren patrik, dinî liderden millî lidere dönüştü …"[11]

1.1.b. Millet Sistemi ve Patrikhane

Patrikhanenin devamının sağlanmasında olduğu gibi Rumların -ve diğer gayrimüslim tebaanın- dinî/idarî yapılanmaları ile ilgili Osmanlı Devleti'nin uygulamaları hakkında da literatürde oldukça yaygın ancak abartılı olan görüşler bulunmaktadır. Fetih sonrası sistemleştiği bilinen "Osmanlı Millet Sistemi" hakkındaki görüşler bunlar arasındadır. "Osmanlı Millet Sistemi" ile ilgili olarak genel kabul gören görüş, en genel hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir: "Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan gayrimüslimler, *millet sistemi* adı verilen; her dinî grubun idarî, malî, adlî ve hatta cezaî bakımdan kendi ruhânî reislerinin idaresi altında bulundukları bir sistemle yönetilmişler ve bunun sonucunda da gayrimüslimler, devlet içinde otonom veya yarı otonom (devlet içinde devlet) bir statü sahibi olmuşlardır." Dimitri Kitsikis'in Rumların idaresi ile ilgili yazdıklarıyla paralellik gösteren bu görüşün, sadece Fatih'in Gennadios'u patrikliğe getirişi ve sonrasındaki uygulamaları düşünüldüğünde dahî son derece abartılı olduğu anlaşılacaktır. Osmanlı Devleti'nin klasik dönemindeki uygulamaları da bu iddianın tamamen tersi yöndedir. Son dönemde, doğrudan bu konuyla ilgili yapılan çeşitli çalışmalarla bu görüşün hataları ortaya konulmuştur. Gayrimüslimlerin bu tarz bir özerklikle idare edildikleri

[11] Yorgo L. Zarifi, *Hatıralarım: Kaybolan Bir Dünya – İstanbul 1800-1920*, (Çeviren: Karin Skotiniyadis), İstanbul 2006, s. 301.